

Sürdürülebilir Gelişme Anlayışının Medya Alanına Uygulanması: Bağımsız ve Çoğulcu Medya Yaklaşımları

Implementation of the Idea of Sustainable Development in Media: Independent and Pluralistic Media Approaches

Melis OKTUĞ ZENGİN, Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye

Öz: Sürdürülebilir gelişme, Endüstri Devrimi sonrasında ekonomik gelişmenin çevre ve toplum üzerindeki etkilerine karşı çözüm önerileri getiren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmış; günümüzde, çeşitli kurum ve kuruluşlarca kullanılmaya başlanmasyla birlikte kapsamı genişlemiştir. Gelişme ve sürdürülebilirlik, 1990 yıllarından itibaren medya alanına da uygulanmıştır. Medyada gelişme kavramının kuramsal temellerinin atılmasında, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Komisyonu'nun (UNESCO), ifade özgürlüğünün sağlanması, bağımsız ve çoğulcu bir medyanın yapılandırılması amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalar öncü bir rol oynamıştır. Bu makalenin amacı, medyada gelişme ve sürdürülebilirlik tanımından yola çıkarak ülkelerin bağımsız ve çoğulcu bir medya hedefine ulaşmada, izleyecekleri stratejiler ve eylem alanlarını tartışmaktır. Bu amaçla, öncelikle sürdürülebilir gelişmenin tarihsel arka planı ve medyada gelişme konusu araştırılmış; medyada gelişme ve sürdürülebilirliği ölçümleme en yaygın olarak kullanılan Freedom House Press Freedom Index ve International Research and Exchanges Board (IREX) Media Sustainability Index incelenmiştir. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı çalışmada, her ülkede medyanın kendine özgü sorunları, kendine özgü bir yapısı ve kendine özgü bir kitle iletişim hukuku olması nedeniyle ulusal ölçekte göstergeler sistemi geliştirilmesinin konuyla ilgili sorunların çözümü ve medyada sürdürülebilir gelişme için yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Gelişme, Medyada Gelişme, Medyada Gelişme Göstergeleri, Freedom House Press Freedom Index, International Research and Exchanges Board (IREX) Media Sustainability Index.

Abstract: Sustainable development is an approach that emerged after the Industrial Revolution, as a solution to the effects of economic development on the environment and the population. Today, its scope has grown as it is being used by several institutions and establishments. Development and sustainability have also been implemented in the media since the 1990s. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization's (UNESCO), efforts for freedom of speech, an independent and a pluralist media, played a primary role in forming the basis of media development. Taking the definitions of media development and sustainability as a starting point, the aim of this study, by which literature review was used as a basic method, is to discuss the strategies and action areas of countries for achieving an independent and pluralist media. In this context, the historical background of sustainable development and media development have been researched; an examination of Freedom House Press Freedom Index and International Research and Exchanges Board (IREX) Media Sustainability Index, which are commonly used to measure media development and sustainability, were examined. Because media has problems, structures and mass communication laws specific to the country it is part of, the study has concluded that the development of an indicator system on a national scale would be useful in order to determine solutions for the problems regarding the sustainable development of the media.

Keywords: Sustainable Development, Media Development, Media Development Indicators, Freedom House Press Freedom Index, International Research and Exchanges Board (IREX) Media Sustainability Index.

1. Giriş

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde yer alan ifade özgürlüğü, demokratik sistemin işleyişini sağlayan, bireysel hak ve özgürlükleri yansıtan temel göstergeler arasında sayılabilmektedir. Sanat eserlerinin gösteriminden toplantı ve yürüyüş yapma özgürlüğüne kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek ifade özgürlüğünün hayata geçirildiği en önemli alanlardan biri de medyadır. Basın özgürlüğünden sözdebilmek için ifade özgürlüğünün sağlanmış olması gerekmektedir.

İfade özgürlüğü ve basın özgürlüğü, gerek Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle gerekse anayasa ve Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri hakkında Kanun, Basın Kanunu gibi ilgili yasalarla güvence altına alınmıştır. Ancak, bu hakların güvence altına alınmış olması, pratikte var olduklarını göstermemektedir.

İfade özgürlüğü, Türkiye'de, son yıllarda en çok tartışılan ve ülkemizin uluslararası alanda en çok tartışıldığı konulardan biri olmuş; özellikle basın özgürlüğü ihlalleri Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International [AI]), İnsan

Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch [HRW]), Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (International Federation of Journalists [IFJ]) gibi birçok örgüt tarafından raporlanmıştır. Türkiye, bu raporlarda, basın özgürlüğü sınırlı olan ülkeler arasında yer alarak uluslararası arenadaki gözlemlerden ne yazık ki başarılı bir sonuç elde edememiştir (Çaylı & Depeli 2012).

Bu çalışmada amacımız, Türkiye'de basın özgürlüğü ve sınırlılıklarını tartışmak ya da basın özgürlüğünün demokratik sistemler içindeki yerini belirlemek değildir. Çalışmanın konusunu, ifade özgürlüğünden yola çıkarak tanımlanan medyada sürdürülebilir gelişme yaklaşımı ve göstergeleri oluşturmaktadır. Medyada sürdürülebilir gelişme, bağımsızlık ve çoğulculuk gibi alana özgü kriterlerle tanımlanmakla birlikte sürdürülebilir gelişmenin temel felsefesiyle de ilişkilendirilebilmektedir. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı çalışmada, öncelikle, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı araştırılmış; daha sonra kavram medya alanına özgülenerak açıklanmıştır. Medyada gelişme ve sürdürülebilirlik konusunda en çok kullanılan iki endeks -Freedom House Press Freedom Index ve International Research and Exchanges Board (IREX) Media Sustainability Index- incelenmiştir. Endekslerin incelenmesindeki amaç, ifade özgürlüğü, bağımsız, çoğulcu bir medya hedefine ulaşılması ve konuyla ilgili sorunların çözümüne yönelik stratejiler geliştirilmesi için somut bir çerçeve ortaya koymaktır. Bu açıdan ele alındığında, bağımsız ve çoğulcu medyanın geliştirilmesi için sürdürülebilir stratejilerin belirlenmesinde anahtar işlevi görece bazı başlıkların belirlenmesi bakımından endeksler önem taşımaktadır. Medyada bağımsızlığa ve çoğulculuğa sistematik bir biçimde, başka bir anlatımla, bir endekste yer alan göstergeler çerçevesinde yaklaşmanın konuyla ilgili politikalar geliştirilmesine yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Sürdürülebilir Gelişme Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Sürdürülebilirlik kavramı, son 20-30 yıllık dönem içinde gerek iş yaşamında gerekse gündelik yaşamda sıklıkla kullanılmaktadır. Günümüzde, sürdürülebilirlik, çevre ile uyumlu yaşamın yolu biçiminde ifade edilen bir slogana dönüşmüştür (Glasby 2002, 334).

Kavramın kökenine bakıldığında, iki Latince terimden oluştuğu görülmektedir: *Sus* (yukarı) ve *tenere* (tutmak) (Cabezas 2012, 3). Aynı kökenden türeyen Fransızca *soutenir* korumak, desteklemek anlamına gelmektedir. Sürdürülebilirlik sözcüğünün İngilizce karşılığı *sustainability*, sözlüklerde birçok anlamda kullanılmış olmasına karşın genel olarak, sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, desteklemek, var olmak karşılıklarıyla açıklanmaktadır (Onions 1964'ten aktaran Tıraş 2012, 59). Sürdürülebilirlik sözcüğü *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde yer almamaktadır¹.

Sürdürülebilirlik düşüncesinin doğuşu, insan doğa ilişkisi çerçevesinde ele alınmakta, Ortaçağa hatta eski Yunan Mitolojisine kadar indirgenebilmektedir (Bozlağan 2005, 1013). Edwards'a göre (2005), sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasında, 19. yüzyılın başında, Amerikan deneyüstücü akımın Tanrı, doğa ve insan ilişkisini felsefi boyutuyla sorgulaması önemli bir rol oynamıştır (11-12). İnsan ve doğa arasındaki ilişkiyi değiştiren en büyük etken, Endüstri Devrimi sonrasında, refaha ulaşma ideali kapsamında benimsenen ekonomik büyüme ve maksimum kar anlayışı olmuş; bu dönemde, insanın doğaya müdahalesi artmıştır (Turgut 1998, 702). 1960 yıllarına kadar endüstrileşmenin kalkınma üzerindeki olumlu etkileri öne çıkarken çevre sorunları ikinci planda kalmıştır (Aknin ve diğ. 2002). Roma Kulübü (The Club of Rome) tarafından 1972 yılında hazırlanan "Ekonomik Büyümenin Sınırları" (Limits to Growth) adlı raporda, doğal kaynakların sınırlı ve yenilenemez olduğu vurgulanarak, ekonomik kalkınmanın çevrenin bozulmasına yol açacağına dikkat çekilmiştir (Saatçi & Dumrul 2011, 66).

Sürdürülebilirlik düşüncesinden sürdürülebilir gelişme kavramına geçiş uzun bir döneme yayılmıştır. Kavramın biçimlenmesinde, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok uluslararası kurumun çalışmaları etkili olmuştur (Bozlağan 2005, 1017). 1980'li yıllardan itibaren ise, çevre konusu akademik çevrelerin ilgisini çekmiş, ekonomik boyutunun yanısıra toplumsal yönüyle de farklı açılardan ele alınmıştır. Bütün bu sorunların ve risklerin medya tarafından da gündeme getirilmesiyle sürdürülebilir gelişmeyle ilgili konular kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Aknin ve diğ. 2002).

Öldükça yaygın kullanılmasına ve küresel ölçekte önemli bir sorunu işaret etmesine karşın, sürdürülebilir gelişmenin üzerinde uzlaşılmış kesin ve net bir tanımı bulunmamaktadır (Ciegis, Ramanauskiene & Martinkus 2009; Auzins & Vanags 2012; Walid, Chamhuri, Damanhuri, Nasyrah & Rabiul 2012). Bununla birlikte, konuyla ilgili olarak yapılan literatür taramaları, birçok tanım olduğunu göstermektedir. Pezzey (1992) yalnız 1980'li yılları kapsayan on yıllık süreç için yaptığı taramada 33 farklı tanıma ulaşmıştır (55-62). Hatem (1990), sürdürülebilir gelişme ile ilgili 60 farklı tanımlama belirlemiş; bunları iki gruba ayırarak sınıflandırmıştır: çevre merkezli (ecocentré) ve insan merkezli (anthropocentré) (Aktaran Comélieu 1994, 62).

Literatürde, en yaygın olarak kabul gören, Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında hazırlanan ve Komisyon Başkanı Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland'ın güçlü politik desteği

¹ Türk Dil Kurumu Sözlüklerinin yer aldığı www.tdk.gov.tr adresinde Güncel Türkçe Sözlük, Büyük Türkçe Sözlük ve Sanat ve Bilim Terimleri Sözlüğü'nde yapılan taramalarda kavrama ilişkin bir tanımlamaya ulaşılamamıştır.

nedeniyle Bruntland Raporu olarak anılan Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) belgesinde yer alan tanımdır. Buna göre, sürdürülebilir gelişme, "bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini ve beklentilerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılamaktır" (Emrealp 2005, 14). Tanımda yer alan gereksinim ve gelecek kuşaklar sözcükleri, kavramın adalet ve eşitlik anlayışı çerçevesinde ele alındığını göstermektedir (Turgut 1998, 704). Bruntland Raporu'nun önemi, sürdürülebilir gelişmeyi, ekonomik, toplumsal ve ekolojik boyutuyla, çok yönlü olarak ele almasından ileri gelmektedir. Bu bağlamda, raporun disiplinlerarası bir yaklaşım sergilediği söylenebilmektedir (Bozlağan 2004, 3).

Bruntland Raporu'nun çok boyutlu yaklaşımına önemli bir katkı, 1992 yılında Rio de Janerio kentinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (Rio Konferansı) yapılmıştır. Çeşitli konularda ülkelerin işbirliği yapması ve bilgi paylaşımında bulunmasının benimsenmesi; işbirliği ve paylaşımın yalnız uluslararası ölçekte değil; aynı zamanda, ulusal boyutta da hayata geçirilmesi öngörülmüştür (Turgut 1998, 704-706). Konferansta, sürdürülebilir gelişmede karşılaşılan sorunların çözümünde, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, özel sektörün ve bireylerin rolü vurgulanarak katılımcılığa ve ortaklığa dayalı bir kavram olan yönetişimin önemi ortaya konmuştur. Rio Konferansı sonucunda oluşan ve küresel eylem planı olarak nitelenen Gündem 21, bu anlayışın uygulamasında önemli bir adımdır (Tosun 2009).

Konferansın 20. yıldönümünde yine Rio de Janerio kentinde gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde, günümüz koşullarında ortaya çıkan yeni riskler ve tehditler karşısında gerçekçi ve uygulanabilir stratejiler geliştirilmesi hedeflenmiştir. Rio+20 olarak anılan zirvenin sonuç raporunda, sürdürülebilir gelişmenin insan odaklı olması, gençler ve çocuklar da dahil olmak üzere daha kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların ekonomik ve siyasal yaşama katılımlarının güçlendirilmesi, sosyal içermenin teşvik edilmesi gibi konular öne çıkmaktadır. Raporda, bilgi ve iletişim teknolojilerinden, sürdürülebilir gelişme konusunda, toplumun bilgilendirilmesi ve deneyimlerin açık, şeffaf bir biçimde paylaşılması, hükümet ve kamu arasındaki bilgi akışının hızlandırılmasında yararlanılması gündeme getirilmiş; sürdürülebilir kalkınmaya sivil toplumun etkin katılımının sağlanması için bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemi vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler 2012).

Sürdürülebilir gelişmenin genel olarak, eşitlikçi bir ekonomik ve toplumsal gelişme, yoksulluğun önlenmesi, çevre ve doğal kaynakların yönetimi, demokrasi, yönetişim ve insan hakları konularına odaklı olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda, kavrama çeşitli disiplinlerin çerçevesinden yaklaşılabilmekte ve aynı zamanda, farklı tanımlar üretilebilmektedir. Sürdürülebilirlik, günümüzde, marka, turizm, işletme, tarım, ulaşım, kent gibi çeşitli alanlarda, süreklilik arz eden stratejilerin geliştirilmesini ifade etmek için kullanılmaktadır (Bosselmann 2008, 22). Ayrıca, sürdürülebilirliğin, uluslararası örgütler, devlet kurumları, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler ve şirketler tarafından kullanılıyor olması nedeniyle de kavram birçok tanıma ve yoruma açıktır (Hvid 2010, 15).

Geniş anlamıyla ele alındığında, sürdürülebilirlik, bir düşünce, bir yaşam biçimi, bir sistem oluşturmak için yöntem ortaya koymaktadır (Riccardini 2013). Herkes temiz bir hava solumanın, adaletin, refah düzeyinin yükseltilmesinin gerekliliğinin farkındadır. Ancak, uygulamada hangi yol ve yöntemin izlenmesi gerektiği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu nedenle, bir tanım belirlemekten çok kavrama yön veren değer ve ilkeler doğrultusunda kapsamının ortaya konulması uygun olacaktır (Bosselmann 2008, 20).

Günümüzde, çoğunlukla, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir gelişme eşanlamlı olarak kullanılmaktadır (Bell & Morse 2003, 2-3). Sürdürülebilir gelişme, ekonomik gelişme ve üretimden çok insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesine odaklı, klasik kalkınma kuramlarının ötesinde bir felsefi yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Başka bir anlatımla, ekonomik, toplumsal, çevresel ve yönetsel sorunların çözümünde, küresel ölçekte bir dayanışma ile yaşam kalitesini düşürmeden, düşünce biçimlerinde değişiklik öngören yaklaşımdır (Özmehmet, 2008). Bu bağlamda, sürdürülebilirliğin, toplum olarak önem verdiğimiz özgürlük, fırsat eşitliği gibi değerlerin yükseltilmesi, yoksulluk, çevre kirliliği gibi olumsuzlukların azaltılması ya da ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir vizyona dayandığı söylenebilmektedir (Dernbach 2001).

3. Medya ve Sürdürülebilir Gelişme

Medya ve sürdürülebilir gelişme ilişkisi farklı açılardan ele alınabilmektedir. Bunlardan ilki, sürdürülebilir gelişmenin ekonomi-çevre etkileşimi çerçevesindeki tanımına ilişkindir. Bu bağlamda, geri dönüşümlü kağıt kullanımı, dağıtım kanallarında yeni iletişim teknolojilerinden yararlanılması gibi, medyanın sürdürülebilir gelişme çerçevesinde yapılandırılması ya da medyanın bir işletme olarak ekonomik sürdürülebilirliğinden söz edilebilmektedir (Union de la Presse Francophone [UPF] 2012). Medya ve sürdürülebilir gelişme ilişkisinin ikinci boyutu, kitle iletişim araçlarının, sürdürülebilir gelişmenin topluma aktarılması ve anlaşılır kılınmasında oynadığı role bağlı olarak açıklanabilmektedir. Sürdürülebilirlik, hem bir gündem maddesi olarak hem de kitle iletişim aracı formatına uyarlanması bakımından zor bir kavramdır (Center on Sustainable Consumption and Production [CSCP] 2010, 6-7). Medyada yer almasının zorluğu, bir yandan kavramın karmaşık bir yapıya sahip olmasından, öte yandan ise, çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, geniş kitlelere ulaşarak sürdürülebilir gelişme konusunda bilgilendirme ve farkındalık uyandırılması için iletişim stratejileri geliştirilmektedir (Programme des Nations Unies Pour l'Environnement [PNUE] 2005).

Son olarak, bu çalışmanın da konusunu oluşturan medyaya özgü gelişme ve sürdürülebilirlik kavramlarından sözedilebilmektedir. Medyada gelişme, en basit tanımıyla, bir yandan medyanın toplumla iletişim kurma kapasitesinin, öte yandan ise, toplumun medya aracılığıyla haber alma yeteneğinin geliştirilmesini ifade etmektedir (Roy 2011, 3). Uluslararası platformda, Birleşmiş Milletlerin çeşitli komisyonları, Avrupa, Asya, Afrika, Ortadoğu ve Amerika'dan yüzü aşkın üyenin bulunduğu Global Forum for Media Development (GFMD), Amerika'da National Endowment for Democracy bünyesinde kurulmuş olan Center for International Media Assistance (CIMA) gibi medyada gelişme konusunda stratejiler belirlemek üzere küresel ölçekte çalışmalar yapan birçok bağımsız araştırma kurumu ve sivil toplum örgütü bulunmaktadır.

3.1. Medyada Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Doğuşu

Sürdürülebilir gelişme, 1980 yıllarının sonunda, dünyada önemli bir gündem maddesi olurken, medyada gelişme ve sürdürülebilirlik ihmal edilmiştir. Ancak 1990'lara gelindiğinde, medyada gelişmenin, demokrasi, yönetim, çatışma sonrası gündemin vazgeçilmez bir ögesi olduğu olduğu gibi, aynı zamanda, sağlık, yoksulluğun azaltılması, yolsuzlukla mücadele ve ekonomik kalkınma faaliyetlerini destekleyen bir rol oynadığı anlaşılmıştır (Whitehouse 2009, 76).

Rio Konferansı'nın (1992) sonucunda hazırlanan Gündem 21, sürdürülebilir gelişmeye insan hakları ve demokrasi temelli bir yaklaşımın geliştirilmesinde önemli bir adım olmuştur. Gündem 21'in hareket noktası olan yönetim kavramı, katılımcılık, şeffaflık, hesapverebilirlik gibi demokrasi ve insan haklarının temel unsurlarını barındırmaktadır. Bu anlayış, 2000 yılında hazırlanan Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi'nin İnsan Hakları Demokrasi ve İyi Yönetişim başlıklı beşinci bölümünün de hayat geçirilmesinde etkin rol oynamıştır (Emrealp 2005, 23-24). Bu bölümde, insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesi amacıyla, her toplumda, tüm bireylerin medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının korunmasına, azınlık haklarının gözetilmesine, toplumsal cinsiyet eşitliğinin benimsenmesine, ırkçılık, yabancı düşmanlığına son verilmesine, katılımcı demokrasinin güçlendirilmesine yer verilmiş; son olarak da, ifade özgürlüğü ve haber alma özgürlüğü çerçevesinde, medyanın görevini yerine getirme özgürlüğünün sağlanması ve haber alma hakkının güvence altına alınması karara bağlanmıştır (Birleşmiş Milletler 2000). İfade özgürlüğü ve haber alma özgürlüğünün güvence altına alınması, şeffaflık ve hesapverebilirliğin uygulanmasında, katılımcı demokrasinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, medya, sürdürülebilir gelişme hedefleri çerçevesinde, yöneten ve yönetilenler arasında iki yönlü asimetrik iletişim modelinin ötesinde, iyi yönetim ilkelerine uygun bir hareket alanı ortaya koymaktadır (Puddephatt 2010, 7-8).

Medyada gelişme düşüncesinin yükselmesine Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Komisyonu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Organisation des Nations Unies pour l'Éducation, la Science et la Culture [UNESCO]) bünyesinde kurulan İletişimin Geliştirilmesi için Uluslararası Program (International Programme for the Development of Communication [IPDC]) ve Birleşmiş Milletler Demokrasi Fonu (United Nations Democracy Fund [UNDEF]) tarafından projeleri desteklenen GFMD önemli katkılar sağlamıştır (Berger 2010, 548).

IPDC'nin temel amacı, habere erişimin ve dağıtımının güçlendirilmesini teşvik ederek sürdürülebilir gelişme, demokrasi ve iyi yönetime katkıda bulunmaktadır. IPDC'nin bu amaç doğrultusunda hedefi, bağımsız ve çoğulcu bir medyanın geliştirilmesidir (IPDC 2007, 7). UNESCO ve IPDC işbirliğiyle düzenlenen konferanslarda, dünyanın çeşitli bölgelerinde bağımsız ve çoğulcu bir medyanın geliştirilmesi için çağrıda bulunulmuş ve bildirgeler hazırlanmıştır. Bunlar arasında, Afrika ülkelerine yönelik olarak hazırlanmış olan Windhoek Bildirgesi (Namibya, 1991), Asya ülkeleri için Alma Ata Bildirgesi (Kazakistan, 1992), Latin Amerika ve Karayipler bölgesi için Santiago Bildirgesi (Şili, 1994), Arap ülkelerini kapsayan Sana'a Bildirgesi (Yemen, 1996) ve Avrupa ülkelerine çağrıda bulunulan Sofya Bildirgesi (Bulgaristan, 1997) sayılabilmektedir. UNESCO, bu bildirgeleri, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi madde 19'la belirlenen düşünce ve ifade özgürlüğüne, ayrıca, UNESCO kuruluş sözleşmesi 1. madde 2 (a) bendinde yer alan kitle iletişim araçları aracılığıyla toplumlar arasında düşüncelerin söz ve görüntülerle serbestçe dolaşımını sağlama amacına dayandırmakta; düşünce ve ifade özgürlüğünü, demokratik toplumun, ekonomik ve toplumsal gelişmenin vazgeçilmez unsuru olarak tanımlamaktadır (UNESCO 2003, 76-91, 105-110).

Windhoek Bildirgesi'nde, bağımsız ve çoğulcu bir medyanın özellikleri belirlenmiştir. Buna göre, bağımsız medya, hükümetten, siyasi ve ekonomik kontrolden, bunun yanısıra, medyada üretimi ve dağıtımını sağlayan araçlar ve altyapının kontrolünden bağımsız olmalıdır. Çoğulcu bir medya anlayışıyla ise, tekelcilikten uzak, toplumun düşüncelerini mümkün olduğunca geniş bir yelpazede yansıtan ve yine mümkün olduğunca fazla sayıda gazete, dergi ve süreli yayının bulunduğu bir medya kastedilmektedir (UNESCO 2003, 77).

Medyada gelişme düşüncesinin yükselmesine katkı sağlayan diğer kurum, GFMD, Avrupa, Ortadoğu, Asya, Afrika, Amerika'dan 350 sivil toplum örgütünün katılımcı olduğu; ulusal ve bölgesel düzeyde bağımsız medyanın geliştirilmesini destekleyen bir ağı üyesidir (http://gfmd.info/index.php/about_gfmd/). IPDC'nin kuruluş amacında olduğu gibi, bağımsız medya, demokratik toplum ve insani gelişmenin vazgeçilmez koşulu olarak kabul edilmektedir. GFMD, bağımsız ve sürdürülebilir medyayı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi madde 19 ve Windhoek, Alma Ata, Santiago, Sana'a ve Sofya Bildirgelerini referans alarak tanımlanmaktadır (Global Forum for Media Development t.y.). Örgütün temel hedefi, medyada gelişmenin, sağlık ve eğitim alanlarında olduğu gibi, tüm gelişme stratejilerinin bir parçası olmasını sağlamaktır (http://gfmd.info/index.php/about_gfmd/).

3.2. Medyada Gelişme ve Sürdürülebilirlik

Medyada gelişme düşüncesinin temelinde, ifade özgürlüğünün sağlanması, bağımsız ve çoğulcu bir medyanın yapılandırılması yatmaktadır. Bu bağlamda, kavramın İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si madde 19 ve Windhoek, Alma Ata, Santiago, Sana'a, Sofya Bildirgelerinden doğduğu; IPDC, GFMD gibi örgütlerin çalışmalarıyla biçimlendiği söylenebilmektedir. Medyada, ifade özgürlüğü, bağımsızlık ve çoğulculuk ilkelerine uygun bir yapılanmayı gerçekleştirmek, gelişmenin sürdürülebilir olması için yeterli olmamaktadır. Bu yapıyı destekleyen hukuki, siyasi ve ekonomik koşulların belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, IPDC medyada gelişmeyi gösteren beş kriter belirlemiştir:

- İfade özgürlüğü, çoğulculuk ve medyada çeşitliliği desteklemeye uygun bir düzenleme ve denetleme sistemi: İfade özgürlüğü ve haber alma özgürlüğünü koruyan, uluslararası alandaki iyi uygulamaları model alan, sivil toplumun katılımı sağlanmış yasal, siyasi ve düzenleyici bir yapının bulunması.
- Medyanın çoğulculuğu ve çeşitliliği, dengeli ekonomik yapı, sahipliğin şeffaflığı: Devlet tarafından aşırı yoğunlaşmayı önleyici tedbirlerin alınması ve şeffaflığın sağlanması.
- Demokratik bir söylem alanı olarak medya: Özdenetimin ön planda olması, haberciliğin temel ilkelerinin benimsenmesi, marjinal gruplar da dahil olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin yansıtılması, medya ve bilgi okuryazarlığının en üst seviyeye çıkartılması.
- İfade özgürlüğü, çoğulculuk ve çeşitlilik odaklı mesleki yetkinlik, destekleyici kurumlar: Medyada ifade özgürlüğü ve çoğulculuğun sağlanması için medya çalışanlarının kariyerlerinin her aşamasında profesyonel olduğu kadar akademik düzeyde de gelişmelerinin sağlanması, medya sektörünün meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından izlenmesi ve desteklenmesi.
- Altyapı olanaklarının bağımsız ve çoğulcu bir medya için yeterliliği: Toplumda, marjinal gruplar da dahil olmak üzere, erişimin en yüksek düzeyde sağlanması, haberin toplanması ve dağıtımı için teknolojinin en verimli biçimde kullanılması (UNESCO 2008, 12-13).

IPDC tarafından belirlenen kriterlerin, medyada gelişme konusunda, uluslararası alanda ilgili kurumlar tarafından da benimsenen genel bir çerçeve oluşturduğu söylenebilmektedir (Berger 2010, 548). Kriterler, medya çalışanlarının mesleki gelişimleri, altyapı olanakları, ekonomik yapı gibi çok geniş bir yelpazede ele alınabilmektedir. Dolayısıyla, sürdürülebilir gelişmenin çok boyutlu ve karmaşık bir kavram olma özelliği, medyada gelişme ve sürdürülebilirlik için de geçerliliğini korumaktadır.

Medyada gelişme, sürdürülebilir gelişme için medyanın bir araç olarak kullanılmasından farklı bir biçimde tanımlanmaktadır. Medyada gelişme, medyanın ifade özgürlüğü çerçevesinde bağımsız ve çoğulcu bir yaklaşımla yapılandırılmasını konu almaktadır. Sürdürülebilir gelişmeye katkısı ise, medyanın sürdürülebilir gelişme hedeflerine ulaşmada oynayacağı rol ile ilişkilidir. Ancak, her iki yönden de ortak bir noktada buluştukları; insan hakları ve demokrasi temelli bir gelişmenin hedeflendiği söylenebilmektedir.

4. Medyada Gelişme ve Sürdürülebilirliğin Ölçülmesi

Medyada gelişmenin sürdürülebilir olması, bir yandan ifade özgürlüğü, bağımsızlık ve çoğulculuğu destekleyen hukuki, siyasi ve ekonomik yapının varlığını; öte yandan ise, süreklilik arz eden politikalar geliştirilmesini gerektirmektedir. Sürekliliğin sağlanması için hedeflere ne kadar yaklaşıldığını ya da uzak olduğunu belirleyecek işlemsel özelliklere sahip araçlara gereksinim duyulmaktadır.

Rio Konferansı'nda (1992) hazırlanan Gündem 21 başlıklı küresel eylem planında, sürdürülebilir gelişmeye ulaşmada belirlenecek hedefler ve ilerlemelerin belirlenmesi amacıyla göstergeler ortaya konulmasının gerekliliğine yer verilmiştir (Babey & Clivas 2005). Göstergelerin en önemli özelliği, karmaşık olayların bilgisini basitleştirerek onu anlaşılır kılan bir ölçümleme aracı olmalarıdır. Bu araçlar yardımıyla ölçümlemenin amacı, uzmanlara, bilim insanlarına, karar vericilere ve topluma konuyla ilgili bilgi sunma ve bir değerlendirme yapmaktır. Bu bağlamda, göstergelerin işlevleri, somut durumlarla ilgili açıklayıcı bilgi vererek sorunların çözümüne katkı sağlamak, gereksinimleri ve bu gereksinimleri karşılamaya yönelik eylemleri belirleyerek karar alma süreçlerini kolaylaştırmaktır (Verry & Nicolas 2005, 5-6). Gösterge, tanımı gereği karmaşık bir olguyu çözümlenmeye yaraması nedeniyle, çok boyutlu bir kavram olan sürdürülebilirliği tanımlamada kullanılacak temel öğeleri ortaya koymaktadır (Parris & Kates 2003, 572). Dolayısıyla, medyada gelişme ve sürdürülebilirlik konusuna daha sistematik bir biçimde yaklaşılmasına yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

4.1. Medyada Gelişme ve Sürdürülebilirlik Göstergeleri

Medyada gelişmeye farklı bakış açılarıyla yaklaşan çeşitli kurumlar tarafından geliştirilmiş birçok endeks bulunmaktadır². Araştırma konuları ve kapsadıkları ülke sayısı endekslere göre değişiklik göstermektedir. Bazı endeksler, ulusal/bölgesel düzeyde araştırmalarda kullanılırken, bazıları küresel ölçekte çalışmalar için geliştirilmiştir. Friedrich Ebert Stiftung Derneği'nin Afrika'da medya alanındaki bir kuruluşu olan Fesmedia Africa ve Media Institute of Southern Africa'nın ortak girişimiyle hazırlanan African Media Barometer (AMB) yalnız Afrika ülkeleri çerçevesinde gerçekleştirilen bir çalışmadır (<http://www.fesmedia-africa.org/home/what-we-do/africa-media-barometer-amb/>). Medyada gelişme endeksleri, bir bölgeyle ilgili olabildiği gibi, aynı zamanda, belirli bir sektöre ya da bir kitle iletişim aracına da yönelebilmektedir. Bunlara örnek olarak, bilgi iletişim teknolojilerini kapsayan ICT Development Index, gezgin iletişimde hızla gelişen akıllı telefonların kullanımıyla ilgili Fair Mobile Index sayılabilmektedir.

Medyada gelişmeyi ölçümleyen endekslerin konuya farklı anahtar kavramlar üzerinden yaklaştığı görülmektedir. AMB, medyada gelişmeyi, demokrasi kavramı üzerinden açıklamaktadır. Reporters Without Borders (Reporters Sans Frontière[RSF]) örgütünün hazırladığı endekste olduğu gibi, daha çok basın özgürlüğüne odaklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, göstergelerin de farklılık gösterdiği; teknolojik altyapı, erişim gibi konuları bazılarının içerdiği, bazılarının ise dışarıda bıraktığı görülmektedir (Berger 2010, 549).

Endeksler, ifade özgürlüğü, bağımsız ve çoğulcu medya kapsamında, yasal düzenlemeler, sahiplik yapısı gibi faktörlerin analizinden elde edilen kantitatif değerler ortaya koymaktadırlar. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar, çeşitli alanlarda kullanılabilir. Dünya Bankası, ülkelerin alacağı fonları belirlemek için bu değerlendirmelere başvurmaktadır. Siyaset bilimciler, medyada bağımsızlığın ülkedeki diğer faktörlerle ilişkisini belirlemek için yine bu araştırmaların sonuçlarından yararlanmaktadır. Birleşmiş Milletler, ulusal ve özel yardım kurumları, ülkelere medyada gelişme fonundan aktarılacak tutarları belirlerken anket sonuçlarını gözönünde bulundurmaktadırlar. Gazeteci ve köşe yazarları medyada özgürlük tartışmalarında bu sonuçları referans almaktadırlar (Burgess 2010, 6).

Göstergeler, sürdürülebilirliğin ölçümlenmesinde bir amaç değil; toplumsal harekete ve konuyla ilgili politikalara yön vermek için bir araçtır. Bu bağlamda, gösterge sistemlerinin oluşturulması, yalnız bilimsel kriterlerle sınırlı kalmamakta aynı zamanda siyasal etkenler de önemli rol oynamaktadır (Babey&Clivas 2005).

Roy'a göre (2011), geniş kapsamlı ve ideal bir endeksin, ölçümlemede aşağıdaki göstergelere yer vermesi uygun olacaktır (7-8):

- Özel ya da kamusal yayın kuruluşları ve basının üzerindeki belirli baskı gruplarının etkisi, bağımsızlık
- Haber alma, ifade özgürlüğü ile ilgili yasa ve düzenlemelerin varlığı
- Sektörün siyasallaşması
- Haber kaynaklarının çeşitliliği
- Medya profesyonellerinin kalitesi ve etik
- Haberin güvenilirliği ve kalitesi
- Medyada sahiplik yapısı
- Medya profesyonellerinin aldığı maaşların diğer sektörlerle karşılaştırılması
- Bir sektör olarak medyanın ekonomik performansı ve medya kuruluşlarının iş performansı
- Medyanın okuryazar olan olmayan, kırsal ya da kentte yaşayan tüm kesimlere ulaşması
- Toplumun yaşamını etkileyecek önemli kararlar da medyanın etkisi, bilgilendirme düzeyi.

Medya alanında, araştırmacılar tarafından en yaygın olarak kullanılan endeksler Freedom House Press Freedom Index ve IREX Media Sustainability Index'tir (Puddephatt 2007, 19). Bu bağlamda, bu iki endeks incelenmek üzere seçilmiştir.

4.1.1. Freedom House Press Freedom Index

Washington'da 1941 yılında kurulan Freedom House, insan hakları ve demokratik gelişmeye katkı sağlamak amacıyla azınlık hakları, kadın hakları, inanç özgürlüğü ve ifade özgürlüğü gibi konularda çalışmalar yürüten bağımsız bir araştırma ve izleme kurumudur (www.freedomhouse.org/about-us). Freedom House, 1980 yılından bu yana "Freedom of the Press: A Global Survey of Media Independence" adlı bir araştırma yürütmektedir. Medyada gelişmeyle ilgili en eski veritabanıdır (Burgess 2010, 9).

Press Freedom Index, hukuki, siyasal ve ekonomik olmak üzere 3 kategoride 23 soru, 109 gösterge içermektedir (Freedom House 2013, 35-36). Bu göstergelere göre, medyada özgürlük; medyayı düzenleyen yasalar, haberciliği etkileyen siyasal faktörler ve medyanın ekonomik yapısı çerçevesinde tanımlanmaktadır (Ek 1). Endeksin amacı, haberin serbestçe dolaşımının ne ölçüde desteklendiği ya da kısıtlandığını ortaya koymaktır. Yasal çerçeveye ilişkin göstergeler, medyayı konu alan yasalarla birlikte hükümetin ve siyasal aktörlerin medyayı manipüle etme eğilimini de ölçmektedir. Siyasal çerçeve, medya içeriği üzerindeki siyasi kontrolün derecesini belirlemeye yöneliktir. Ekonomik çerçevede ise,

² IPDC tarafından yapılan çalışmada, 26 farklı endekse yer verilmiştir (Puddephatt 2007, 18).

medyanın yapısı, kuruluş aşaması, yolsuzluk ve rüşvetin medya içeriği üzerindeki etkisi gibi unsurlar üzerinden ekonomik baskının niteliği ölçülmektedir.

Tüm sorulara verilen yanıtlardan ülkelerin toplam puanı belirlenmektedir. Değerlendirme, hukuki çerçevenin, 0-30; siyasi çerçevenin, 0-40; ekonomik çerçevenin ise, 0-30 aralığında puanlanmasıyla yapılmaktadır. Toplam 100 puan üzerinden basın özgürlüğünü en üst düzeyde ifade eden değer sıfırdır. Buna göre, 0-30 arası özgür; 31-60 arası kısmen özgür; 61-100 arası özgür değil biçiminde sınıflandırılmaktadır (Freedom House 2013, 35). Puanlama sistemi 1994 yılında uygulanmaya başlanmıştır. 1994 yılına kadar ülkeler, özgür, kısmi özgür, özgür değil biçiminde kategorik olarak sınıflandırılmıştır. Bu yıldan sonra yapılan revizyonla, daha önceki yıllardaki uygulama, puanlama sistemiyle sıralamaya dönüştürülmüştür. Böylece, ülkelerin sıralaması yıllara göre karşılaştırılabilir duruma getirilmiştir (Burgess 2010, 9). Anketten elde edilen bulgular, çeşitli bölgelerde çalışan uzmanlar ve akademisyenlerden oluşan bir komite tarafından değerlendirilmekte; insan hakları ve basın özgürlüğü kuruluşları, uluslararası siyaset uzmanları ve medya profesyonellerinden alınan bilgiler ve raporlarla desteklenmektedir (Freedom House 2013, 35).

Freedom House Press Freedom 2013 raporu, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, 197 ülkeyi kapsamaktadır. Bunlar arasında 64 ülke (%32) özgür, 70 ülke (%36) kısmen özgür ve 64 ülke (%32) özgür değil statüsünde sınıflandırılmıştır (<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press-2013/overview-essay>). Araştırmanın Türkiye ile ilgili bölümünde, anayasa ve yasalarla garanti altına alınan ifade özgürlüğünün, uygulamada kısmen geçerliliğini koruduğu ve Türk Ceza Kanunu ile Terörle Mücadele Kanunu'nun ifade özgürlüğü üzerinde kısıtlayıcı bir etkisi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, hapiste olan gazetecilerin sayısı bakımından Türkiye'nin dünyada ilk sıralarda bulunduğu da raporda yazılmıştır (Freedom House 2013, 12). Bu değerlendirmeler sonucunda, Türkiye, 56 puanla kısmi özgür statüsündedir ve ülkeler sıralamasında aynı puanı alan Kongo, Fiji, Libya, Makedonya ve Seyşeller ile birlikte 120. sırayı paylaşmaktadır (Freedom House 2013, 17). Bölgesel değerlendirmeler açısından bakıldığında ise, Batı Avrupa'da, 25 ülke arasında son sırada olan Türkiye, kısmi özgür statüsünde, İtalya (33 puan) ve Yunanistan (41 puan) ile aynı kategoridedir. Batı Avrupa'da, büyük bir çoğunluk (22 ülke) özgür statüsünde yer alırken, özgür olmayan sınıflandırılmasına dahil olan ülke yoktur (Freedom House 2013, 28).

4.1.2. IREX Media Sustainability Index

IREX Washington'da 1968 yılında kurulmuştur. Amerika'da ve uluslararası alanda, yüzyü aşkın ülkede, eğitim, kalkınma için teknoloji, toplumsal cinsiyet, gençlik gibi konularda çeşitli projeler yürüten bir sivil toplum örgütüdür (<http://www.irex.org/about-us>). United States Agency for International Development (USAID) işbirliğiyle, 2000 yılında, medyada gelişme ve sürdürülebilirliği ölçümlemek üzere Media Sustainability Index'i (MSI) geliştirilmiştir. Endeks, 2001 yılında Avrupa ve Asya'da uygulanmış; 2005 yılında Ortadoğu ve Güney Afrika ile çalışma alanı genişletilmiş, 2007 yılında ise, MSI Africa hayata geçirilerek dünyada toplam 80 ülkeye yayılmıştır (<http://www.irex.org/project/media-sustainability-index-msi>). Türkiye bu ülkeler arasında yer almamaktadır.

MSI, medyayı, habercilik kalitesi, medyanın bir işletme olarak yönetimi, ifade özgürlüğü çerçevesindeki yasal düzenlemeler gibi, çeşitli yönleriyle değerlendirilmesi gereken bir sistem olarak ele almaktadır (<http://www.irex.org/resource/albania-media-sustainability-index-msi>). Bu bağlamda, MSI, bağımsız ve sürdürülebilir medyanın yapılandırılması için beş hedef belirlemiştir (IREX 2013, xviii):

- İfade özgürlüğünü ve toplumun habere erişimini koruyacak, teşvik edecek yasal ve toplumsal normlar
- Habercilikte profesyonel kalite standartına ulaşılması
- Güvenilir ve objektif habercilik anlayışına uygun haber kanallarının çeşitliliği
- Bir işletme olarak medyada editoryal bağımsızlık
- Sivil toplum örgütleri, meslek birlikleri gibi medyaya destek veren kurumların bağımsız medya çıkarları doğrultusunda çalışmaları

Bu beş hedef, araştırmada kullanılan boyutları oluşturmaktadır. Her bir boyut için sayıları 6 ile 9 arasında değişen göstergeler belirlenmiştir (IREX 2013, xviii-xix). IREX'in araştırmasının temel amacı, bağımsız ve aynı zamanda sürdürülebilir medyayı niteleyen özelliklerin ortaya konulmasıdır. Göstergeler, bu amaca ulaşmak için siyasi, yasal ve toplumsal koşulların yanı sıra, profesyonel kalite standardını belirlemektedirler (Ek 2).

2001-2010 yılları arasında MSI aynı boyut ve göstergeleri kullanmıştır. 2011 yılında bazı kavramların daha iyi açıklanması ve araştırmanın kapsamının genişletilmesi amacıyla revizyona gidilmiştir ve göstergelerde bazı değişiklikler yapılmıştır (IREX 2012, xviii). Bu değişikliklerde, örneğin, toplumun medyaya erişimini kısıtlayıcı etkenlerin varlığı sorgulanırken, yasal, ekonomik ya da diğer etkenler biçiminde açıklama yapılarak soruların daha anlaşılır kılınması sağlanmıştır. Ankette, yer alan bağımsız medya ifadesi, medya ile değiştirilerek, IREX'in hedeflerinin daha açık bir biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, hükümetin medya üzerindeki etkisi, sübvansiyonların adil dağılımı gibi konularda, ülkelerin eğilimlerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. MSI, güvenilir ve objektif habercilik anlayışını ölçülediği göstergelere 2011 yılında bir ekleme yapmıştır. Bu gösterge ile objektif habercilik anlayışının yalnız yerel ve ulusal düzeyde değil aynı zamanda, komşu ülkeler ve uluslararası alanda yaşanan önemli olaylar konusunda da benimsenmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (IREX 2012, xviii).

Sorulara verilen yanıtlardan 0-4 arasında bir skor elde edilmektedir. Sıfır skoru, sürdürülebilir değil, basın özgür değil şeklinde nitelendirilmektedir. 1-2 arası, hedeflere minimal düzeyde yaklaşıldığını göstermektedir. 2-3, sürdürülebilirliğe yakın değer olarak kabul edilirken 3-4 arası skor sürdürülebilir medyayı ifade etmektedir.

Değerlendirmeler, ülkeleri temsil eden sivil toplum örgütleri çalışanları, medya profesyonelleri ve akademisyenlerden oluşan uzmanlar tarafından yapılmaktadır. Uzmanların mümkün olduğunca, cinsiyet, etnik köken, din açısından çeşitliliği yansıtılmaları sağlanmıştır. Çalışmanın geleneksel ve yeni medya olmak üzere çeşitli medya araçlarını kapsamasına önem verilmektedir (IREX, 2013, s. xvii).

4.2. Medyada Gelişimin Ölçülmesine İlişkin Genel Değerlendirme

En yaygın olarak kullanılması nedeniyle seçilen Freedom House Press Freedom Index ve IREX tarafından yürütülen MSI adlı endeksler, medyada gelişmeyi tanımlayan temel kavramlar olan ifade özgürlüğü, çoğulculuk ve bağımsızlığı, genel olarak, ülke bazında, hukuki, toplumsal, ekonomik, siyasal koşullar çerçevesinde değerlendirmektedirler. Her iki endekste, basın kavramı, teknolojik gelişmelere paralel olarak, yazılı basının yanısıra görsel işitsel kitle iletişim araçlarını ve internet tabanlı medyayı da kapsamaktadır. Gazeteci ise, sadece gazete çalışanlarını değil tüm medya mensuplarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Endeklerde yer alan göstergelerin büyük ölçüde benzerlik gösterdiği ancak amaç ve hedeflerinin farklılaştığı söylenebilmektedir. Freedom Hosue Press Freedom Index'in hukuki çerçevede yer alan göstergeleri büyük ölçüde, IREX Media Sustainability Index'in İşletme Yönetimi ile örtüşmektedir. Aynı saptama, Press Freedom Index 'in siyasi göstergeleri ve MSI'in ifade özgürlüğü boyutu için de yapılabilmektedir. MSI'da, haber kaynaklarının çeşitliliği ve destekleyici kurumlar boyutu ile Press Freedom Index 'in ekonomik çerçevedeki göstergeleri yine benzerdir (Becker 2007, 21).

İncelenen iki endeksin göstergeleri aşağıdaki tabloda karşılaştırılmıştır:

Tablo 1: Press Freedom Index ve MSI Göstergelerinin Karşılaştırılması

Gösterge	PFI	MSI
İfade özgürlüğü	✓	✓
Haber alma özgürlüğü	✓	✓
Editöryal bağımsızlık	✓	✓
Sansür	✓	✓
Yasal kısıtlamalar	✓	✓
Lisans alma, vergi yapısı	✓	✓
Baskı ve dağıtım olanaklarına erişim	✓	✓
Düzenleme sistemi	✓	✗
Toplumun medyaya erişimi	✗	✓
Sahipliğin çoğulculuğu ve şeffaflığı	✓	✓
Haber kaynaklarının çeşitliliği	✓	✓
Özdenetim, etik ilkeler, editöryal rehberler, otosansür	✓	✓
Çeşitlilik, azınlıkların temsili	✓	✓
Haberin güvenilirliği, objektifliği, doğruluğu	✓	✓
Üretim olanaklarının kalitesi	✗	✓
Gazetecilere yönelik şiddet ve taciz	✓	✓
Gazetecilik mesleğine giriş ve mesleğin itibarı	✓	✓
Ticari baskılar (Reklam pazarı)	✓	✓
Destekleyici kurumlar (Meslek birlikleri, STK)	✗	✓
Kaliteli gazetecilik için mesleki eğitim	✗	✓
Dürüstlük düzeyi, rüşvet ve yolsuzluk gibi olumsuzlukların varlığı	✓	✓

Kaynak: Puddephatt 2007'den uyarlanmıştır.

PFI: Freedom House Press Freedom Index MSI: Irex Media Sustainability Index

Göstergeleri arasında büyük ölçüde paralellik bulunmakla birlikte, endekslerin, medyanın farklı boyutlarını ölçümlemeye yöneldiği söylenebilmektedir. MSI, basın özgürlüğünü destekleyen yasal düzenlemeler, medyada çoğulculuk, haberin kalitesi ve güvenilirliği, habere erişim, işletmenin bağımsızlığı gibi konulara odaklanarak medyayı

bir sistem olarak ele alması nedeniyle bütünleşik bir yaklaşım sergilemektedir. MSI'nın en önemli özelliği, bir sistem olarak medyanın bağımsızlığını, sürdürülebilirliğin koşulu olarak tanımlamasıdır. Freedom House Press Freedom Index, medyanın bağımsızlığını daha çok devlet kontrolü bakımından ölçmekte; gazetecilerin güvenliği ve hangi yasal düzenlemelerle haklarının korunduğu konularına öncelik vermektedir (Becker & Vlad 2009). MSI için araştırmancın amacı, ülkelerin sürdürülebilir bağımsız bir medya hedefine ulaşip ulaşamadığını belirlemek iken, Press Freedom Index'in hedefi, ifade özgürlüğünün ülkelere göre ne ölçüde sağlandığının ortaya konmasıdır (Becker, Vlad & Nusser 2004). Böylece, MSI, sürdürülebilir medya başlığı altında yeni bir kavram ortaya koymaktadır. Roy'a göre (2011), bağımsızlık ve ifade özgürlüğü, medyanın sağlıklı bir biçimde çalışması için vazgeçilmez koşullardır ancak, bu koşullar, medyanın çoğulculuğu benimsediğini ve toplumun haber alma özgürlüğünü kullandığını göstermemektedir (7). Basın özgürlüğü, toplumun haber alma hakkı ve özgürlüğünü de kapsamaktadır. Bu bağlamda, MSI, bu ölçümlemeyi yapması bakımından öne çıkmaktadır. Ayrıca, Roy (2011) tarafından belirlenen tümü kapsayıcı ve ideal bir endekste yer alması gereken göstergelerin MSI'da bulunduğu görülmektedir (7-8).

Endeksler, genel olarak, iki açıdan eleştirilebilmektedir. Bunlardan ilki, yönetsel sorunlar ve kavramların bulanıklığıdır. İkincisi ise, göstergelerin kapsamıdır. Yönetsel sorunlarda, en temel mesele, endekslerin hazırlandıkları ülkelerin değerlendirme kriterleri üzerindeki etkisidir. Her iki endeksin de Amerika merkezli kuruluşlar tarafından geliştirilmesi, değerlendirmelerin, bu ülkede medyanın yapısı ve yine bu ülkeye özgü düzenlemelere göre biçimlendiği sorununu gündeme getirmektedir. Nitekim, Avrupa Fransa merkezli RSF basın özgürlüğü endeksinde, Fransa, Amerika'ya göre daha üst sıralarda yer alırken Press Freedom Index'in sonuçları tam tersini göstermektedir (Burgess 2010, 17).

Medyada gelişmeyi ölçen endekslerin, değerlendirme ölçütlerindeki öznellik de yönetsel açıdan tartışma konusudur. Ülkelere göre değerlendirme yapan gözlemciler, kişisel mesleki deneyimlerine göre bu sonuçları belirlemektedir. Endeksler, ayrıca, bilgi kaynaklarının eksikliği sorunuyla karşı karşıyadır. Birçok ülkede, bazı göstergelere ait bilgiler ya hiç bulunmamaktadır; ya ulaşılamamaktadır ya da zaman içinde geçerliliğini yitirmiştir (Puddephatt 2007, 11).

Endekslerde yer alan işlemsel kavramlarla ilgili eleştiriler, öncelikle, basın özgürlüğünün tanımına yöneliktir. Her ne kadar uluslararası hukukun belirlediği ilkelerin oluşturduğu konsensüs çerçevesinde değerlendirilse de, basın özgürlüğüne yaklaşımda, bakış açıları değişebilmektedir (Puddephatt 2007, 10). Ayrıca, göstergelerde kullanılan bazı kavramlar net değildir. Çeşitlilik (diversity) kavramından, kaynakların çeşitliliği, etnik çeşitlilik benzeri farklı anlamlar üretilebilmektedir (Wanchek & Carter 2010, 2).

Göstergelerin kapsamı bakımından, endekslerde toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılığın da ölçülmesi gerektiği konusu gündeme getirilmektedir (UNESCO 2008, 8-9). Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlendirilmesini sağlamak, Binyıl Hedefleri arasında da bulunmaktadır. Pekin'de 1995 yılında gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı sonucunda hazırlanan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nda, sürdürülebilir gelişme için uygulanacak programlar ve politikalarda, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili konularda eşgüdüm sağlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Deklarasyonda belirlenen stratejilerde medya, bu amaca ulaşmada önemli bir araç olarak yer almaktadır. Kadına yönelik şiddeti körükleyen içerik, olumsuz ve aşağılayıcı temsillerin, klişelerin önüne geçilmesi amacıyla medya yöneticilerinin teşvik edilmesi; insan hakları ve kadın hakları ayrıca, kadına yönelik şiddetin nedenleri ve etkileri konularında bilgilendirme ve eğitimin medya yardımıyla yapılması öngörülmektedir. Bunun yanı sıra, medya kuruluşlarında kadınların karar mekanizmalarında daha fazla yer alması ve daha fazla medyada kendilerini ifade etmelerini sağlamak, kadınların iletişim araçlarına ulaşabilirliğinin artırılması, kadının güçlendirilmesi amacıyla oluşturulan eylem planlarıdır (Birleşmiş Milletler, 1995). Dolayısıyla, sürdürülebilir gelişme sözkonusu olduğunda, medya için hazırlanan endekslerde, toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşımın da ölçülmesi uygun olacaktır.

Medyada gelişme endekslerine getirilen bir eleştiri de, medya ve gelişme arasında korelasyonun belirlenmesine ilişkin çalışmaların eksikliğidir (Puddephatt 2007, 11). Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla, Institute of War and Peace tarafından Media-Governance Index geliştirilmektedir. Endeks, Dünya Bankası'nın yönetim için belirlediği, ses çıkartabilme ve hesapverebilirlik, siyasi istikrar, hükümetin etkinliği, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolünden oluşan 6 ilkeye dayanmaktadır (Davis t.y., 92). Bu bağlamda, medyada gelişmenin temel hedefleri arasında sayılan yönetişime katkının endekslerde sürdürülebilir gelişme ölçütü olarak yer alması sağlanacaktır.

Endekslerin ortaya koyduğu sonuçların hatasız ve mükemmel oldukları söylenemez ancak dünyada basın özgürlüğü ve medyanın bağımsızlığı konularında bilgi vermesi bakımından önemlidir (Burgess 2010, 13). Ayrıca, ülkeleri, belli kategorilere ayırarak, araştırmaları her yıl tekrarlamak, zaman içindeki değişimleri göstermek ve sürdürülebilir gelişme stratejileri üretmek bakımından verimli bir yöntem ortaya koymaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Sürdürülebilir gelişme kavramı, Endüstri Devrimi sonrasında ekonomik gelişmenin beraberinde getirdiği çevresel ve toplumsal sorunlara alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve gelecek nesiller için duyulan kaygı, bu yaklaşımın merkezinde yer alan temel felsefedir. Günümüzde birçok alana uygulanması,

bunun yanısıra çeşitli kurum ve kuruluşlarca kullanılmasıyla birlikte gelişmeyle anılan sürdürülebilirlik kavramının kapsamı da genişlemiştir.

Gelişme ve sürdürülebilirlik 1990 yıllarında medya alanına da uygulanmıştır. Özellikle, IPDC'nin bu yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde, bağımsız ve çoğulcu bir medya için çağrıda bulunduğu kongreler, gelişmenin medya alanında kuramsal temellerinin atılmasında etkili olmuştur. Bağımsız ve çoğulcu bir medya hedefine ulaşmak için bu yapıyı destekleyen yasal, siyasi, ekonomik koşulların iyileştirilmesi gerekmektedir. Medyada gelişmenin hedefleri aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir:

- İfade ve basın özgürlüğünü güçlendirecek düzenleme ve denetleme sistemleri oluşturulması,
- Medyanın, üretim ve iletişim süreçlerinde siyasi, kamusal ya da özel tüm baskı gruplarından bağımsız olması,
- Toplumun tüm kesimlerinin marjinal gruplar da dahil olmak üzere medyada temsil edilmesi,
- Haberin üretimi ve dağıtımında verimli olacak teknolojik altyapının hazırlanması,
- Medya aracılığıyla toplumun demokratik süreçlere katılımının sağlanması,
- Editöryal bağımsızlığı tehdit etmeyecek bir ekonomik yapılanma ve şeffaflığın garanti altına alınması,
- Medya profesyonellerinin mesleki gelişiminin teşviki,
- Meslek ve sivil toplum örgütlerinin bağımsız ve çoğulcu bir medya hedefine ulaşmada destekleyici bir rol oynamaları ve medyayı izlemeleri.

Medyada gelişmenin yasal, siyasal ve ekonomik yönleriyle çok boyutlu bir kavram olması, etkilerinin de geniş bir alanda ortaya çıktığını göstermektedir. Bu özelliği, kavramın değerlendirilmesini de güçleştirmektedir. Medyada bağımsızlık ve çoğulculuk çerçevesinde sıklıkla gündeme gelen medyanın hükümetten ve siyasi baskılardan bağımsız olması, gazetecilerin güvenliğinin sağlanması, sansürün ve otosansürün önüne geçilmesi gibi sorunların kuşkusuz hem hukuki hem de siyasi boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak, son dönemlerde, Türkiye'de ve dünyada medyanın değişen sahiplik yapısı göz önünde bulundurulursa, medyada gelişmenin ekonomik boyutu, en önemli kriterler arasında yer almaktadır. Medyanın demokratik toplumlarda gerçek işlevini yerine getirmesi için bir yandan siyasi anlamda bağımsız ve tarafsız öte yandan ise, ekonomik anlamda bağımsız olması kaçınılmazdır. Holding yapısı içinde yer alan medya kuruluşlarının, habercilikte en temel mesele olan haberin doğru ve objektif bir biçimde aktarılması ilkesini ne ölçüde gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirebileceği sorusunu düşündürmektedir. Ayrıca, bu yapı içinde ortaya çıkan yoğunlaşma sorunu, medyada çoğulculuğun önünde bir engel oluşturabilecek, kıyasıya rekabetin yaşandığı bir atmosferde, demokratik tartışma platformu oluşturma işlevini ortadan kaldıracabilecek niteliktedir. Bu bağlamda, sahiplik yapısı ve yoğunlaşma sorunu, bağımsızlık ve çoğulculuğun önündeki en önemli sınırlamalardan biri olmuştur.

Özgür ve bağımsız bir medya, demokratik toplumların etkin işleyişi için vazgeçilmez unsurlardır. Demokratik yönetim, toplumun yönetenlerin kararlarından haberdar olmasını gerektirir. Medya, şeffaflığı sağlayarak kamunun hesapverebilir olmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Medyada gelişme; ifade özgürlüğü, bağımsız ve çoğulcu bir medya amacına yönelik olduğu gibi, aynı zamanda, demokratikleşme, iyi yönetim ve hesapverebilirlikle ilgili stratejilerin de bir parçasıdır. Bu bağlamda, medyada gelişmenin, sürdürülebilir gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye katkı sağladığı söylenebilmektedir.

Medyada gelişme ve sürdürülebilirliği ölçmek amacıyla bağımsız kurumlar ve sivil toplum örgütleri tarafından endeksler geliştirilmiştir. Endeksler aracılığıyla, ifade özgürlüğü, bağımsızlık ve çoğulculuk ilkeleri çerçevesinde medyanın sağlıklı bir işleyişe sahip olması için gerekli koşullar üzerinden belirli aralıklarla ve belirli bölgelerde kantitatif değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu ölçümlemenin sonucunda, ilerleme kaydedilen ya da aksayan yönler belirlenebilmekte; böylece, sürdürülebilir stratejiler geliştirmek adına karar vericilere ve ilgili kurumlara bilgi sağlanmaktadır. Bu bağlamda, endekslerin siyasal ve toplumsal hareket için bir rehber niteliği taşıdığı söylenebilmektedir.

Çalışma kapsamında, dünyada en yaygın olarak kullanılan iki endeks, Freedom House tarafından gerçekleştirilen Press Freedom Index ve International Research and Exchanges Board (IREX) tarafından hazırlanan Media Sustainability Index (MSI) incelenmiştir. Endekslerin ortak noktası, medyada bağımsızlığı ve çoğulculuğu, ifade özgürlüğü ve insan hakları bağlamında ele almalarıdır. Her iki endeks de, konuyu yasal, siyasi ve ekonomik boyutuyla değerlendirmektedir. MSI'nin en önemli farkı, bağımsızlığı sürdürülebilirliğin koşulu olarak tanımlaması ve rekabetçi bir pazarda medyanın bir işletme olarak sürdürülebilir faaliyetlerde bulunmasına odaklanmasıdır. Bu bağlamda, Press Freedom Index, ifade özgürlüğünü araştırmanın merkezine alırken, MSI, sürdürülebilir bir işletme ve ekonomik bağımsızlık konusunu ön plana taşımaktadır.

Medyada gelişmeyi ölçümleyecek endekslerde, yasal düzenlemeler, siyasi koşullar ve ekonomik yapının yanısıra erişim konusunun öne çıktığı görülmektedir. Medyanın bağımsızlığının ve ifade özgürlüğünün demokratik toplumlardaki önemi, çeşitli düşünceleri, en yaygın ve etkili biçimde topluma aktarma araçlarına sahip olmalarından ileri gelmektedir. Dolayısıyla, medya kuruluşlarının, özellikle, günümüzdeki teknolojik gelişmeler göz önünde bulundurulursa, altyapı olanaklarının toplumun geniş bir kesiminin erişimine olanak tanınması, haber alma hakkının sağlanması yönünde olumlu bir gelişme olacaktır. Bu nedenle endekslerin yeni iletişim teknolojilerini de kapsayacak biçimde hazırlanmaları önem taşımaktadır.

İfade özgürlüğü, toplumun haber alma hakkıyla değerlendirilebildiği gibi, medya çalışanlarının haber kaynaklarına erişimi ve haber alma hakkını da kapsamaktadır. İfade özgürlüğü, yalnız içerik değil iletişim sürecini de kapsayan bir olgudur. Bu bağlamda, endekslerde, haber kaynaklarına erişim, bağımsız ve çoğulcu medyayı tanımlayan özellikler arasında yer almaktadır.

Medyada gelişme, hem medyanın altyapı olanaklarının geliştirilmesi hem de insan kaynaklarının yetiştirilmesine gönderme yapmaktadır. Medya çalışanlarının ve yöneticilerinin mesleki gelişimlerini sağlamak amacıyla, medya kuruluşları ve akademik çevreler tarafından eğitim ve sertifika programlarının hazırlanması, profesyonel kalite ve etik standartların yükseltilmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, gazetecilerin eğitimi, endekslerde, bağımsız ve çoğulcu medya hedefine ulaşmada temel kriterlerden biri olarak belirlenmiştir.

Medyada gelişme göstergelerinin, genel olarak, demokratik gelişmenin de göstergeleri olduğu söylenebilmektedir. Ancak, bu göstergeler üzerinden yapılan değerlendirmeler, metodolojik olarak kaçınılmaz bir biçimde öznel; her zaman güvenilir ve tarafsız oldukları söylenemez. Endekslerde, özellikle, gözönünde bulundurulması gereken bir diğer nokta, yerel koşullara uygulanabilir esneklikte olmalarıdır; çünkü, her ülkede, medyanın kendine özgü bir yapısı ve sorunları bulunmaktadır. Ayrıca, her ülkenin, kendine özgü bir kitle iletişim hukuku vardır. Bu nedenle, ulusal düzeyde ölçümleme araçlarının geliştirilmesi, araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliğinin sağlanmasında olumlu bir adım olacaktır. Türkiye’de, akademisyenler ve ilgili kurumlar tarafından ulusal düzeyde, medyada gelişme göstergelerinin hazırlanması, bağımsızlık ve çoğulculuk konularında ortaya çıkan riskleri ve tehditleri somut olarak belirleyecek bir çerçeve ortaya konulması; bu alanda geliştirilecek politikalar ve alınacak önlemlere yönelik stratejiler için bir hareket noktası oluşturulması bakımından yarar sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aknin, Audrey, Vincent Géronimi, Patrick Schembri, Géraldine Forger, & Philippe Méral. 2002. "Environnement et Développement – Quelques Réflexions Autour du Concept de Développement Durable". In *Développement Durable ? Doctrines, Pratiques, Evaluations*, Ed. J.Y Martin, 51-71. Montpellier: IRD. 20 Mayıs 2013 tarihinde http://www.gemdev.org/recherche/groupe3/g3_cr_archiv/article_dvdurable.pdf adresinden erişildi.
- Auzins, Armands. & Janis Vanags. 2012. "Analytical Assessment of Sustainable Development Concept". *Scientific Journal of RTU Geomatics* 8: 49-53. 20 Mayıs 2013 tarihinde <https://ortus.rtu.lv/science/en/publications/13688;jsessionid=1E39D29D0F8C80790BB85075D6696C3B/fulltext.pdf> adresinden erişildi.
- Babey, Nichole & Christophe Clivaz. 2005. "La Définition d’indicateurs du Développement Durable: d’un Problème « Technique » à une Remise en cause des Logiques Politico-administratives – Le cas de la Ville du Locle (Suisse)". Papier présenté dans le cadre du colloque Développement Urbain Durable Gestion des Ressources Gouvernance, Université de Lausanne, Lausanne, 21-24 Septembre. 7 Mayıs 2013 tarihinde [http://ito.hevs.ch/fs/Babey_Clivaz_ColloqueObsVilleDD\[1\].pdf](http://ito.hevs.ch/fs/Babey_Clivaz_ColloqueObsVilleDD[1].pdf) adresinden erişildi.
- Becker, Lee B. 2007. "Conceptual and Methodological Issues in Media Monitoring". Paper presented at the Media Monitoring–The Media and Their Contribution to Democracy Conference, Swiss Center for Studies on the Global Information Society, University of Zurich, Zurich, June 29-30. 14 Ağustos 2013 tarihinde http://www.grady.uga.edu/coxcenter/activities/Act_2006_to_2007/Materials06-07/Zurich_v21.pdf adresinden erişildi.
- Becker, Lee B. & Tudor Vlad. 2009. *Validating Country-level Measures of Media Freedom with Survey Data*. Chicago: Midwest Association for Public Opinion Research. 14 Eylül 2013 tarihinde http://www.grady.uga.edu/coxcenter/activities/Act_2009_to_2010/Materials09-10/Becker-Vlad_Merged_Mapor2009-v3.pdf adresinden erişildi.
- Becker, Lee B., Tudor Vlad & Nancy Nusser. 2004. "Media Freedom: Conceptualizing and Operationalizing the Outcome of Media Democratization". Paper presented at the International Association for Media and Communication Research Conference, Porto Alegre, Brazil, July 25-30. 15 Eylül 2013 tarihinde http://www.grady.uga.edu/coxcenter/activities/Act_2009_to_2010/Materials09-10/Becker-Vlad_Merged_Mapor2009-v3.pdf adresinden erişildi.
- Bell, Simon & Stephen Morse. 2003. *Measuring Sustainability: Learning by Doing*. London: Earthscan.
- Berger, G. 2010. "Problematising Media Development as a Bandwagon Gets Rolling". *International Communication Gazette* 72: 547-565.
- Birleşmiş Milletler. 1995. *Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu*. Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı, Pekin, Çin Halk Cumhuriyeti, 4-15 Eylül. 15 Eylül 2013 tarihinde <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf> adresinden erişildi.

- Birleşmiş Milletler. 2000. *Binyıl Bildirgesi*. 15 Eylül 2013 tarihinde http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/mill_decl_turkce.pdf adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler. 2012. *İstedığımız Gelecek. Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı Rio+20 Konferans Çıktısı*, Rio de Janeiro, Brezilya, 20-22 Haziran. 14 Eylül 2013 tarihinde <http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/3.The%20FutureWeWant.pdf> adresinden erişildi.
- Bosselmann, Klaus. 2008. *Principle of Sustainability: Transforming Law and Governance*. London: Ashgate.
- Bozlağan, Recep. 2004. "Sürdürülebilir Gelişme Üzerine Yapılan Tartışmalara Bir Bakış". *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi* 18 (3-4): 1-19.
- Bozlağan, Recep. 2005. Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Kitap 50* içinde, Ed. Halis Yunus Ersöz, 1011-1028. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları no:4509.
- Burgess, John. 2010. *Evaluating the Evaluators Media Freedom Indexes and What They Measure*. Washington: Center of Media Assistance National Endowment for Democracy.
- Cabezas, Heriberto. Ed. 2012. *Sustainability Multidisciplinary Perspectives*. USA: Bentham.
- Center on Sustainable Consumption and Production. 2010. *Integrating Sustainability Themes into Media*. 27 Nisan 2013 tarihinde http://www.scp-centre.org/fileadmin/content/files/publications/SCP_in_the_media_Report_CSCP.pdf adresinden erişildi.
- Ciegis, Remigijus, Jolita Ramanauskiene & Bronislovas Martinkus. 2009. "The Concept of Sustainable Development and, its Use for Sustainability Scenarios". *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics* 2: 28-37. 15 Mayıs 2013 tarihinde <http://www.ktu.edu.lt/mokslas/zurnalai/inzeko/62/1392-2758-2009-2-62-28.pdf> adresinden erişildi.
- Comélieau, Christian. 1994. "Développement du Développement Durable ou Blocages Conceptuels?". *Tiers- Monde*, 52 (137): 61-76. 27 Nisan 2013 tarihinde http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/tiers_00407356_1994_num_35_137_4850 adresinden erişildi.
- Çaylı, Emek & Gülsüm Depeli. 2012. *İfade Özgürlüğünün On Yılı 2001-2011*. İstanbul: IPS
- Davis, Alan. 2009. "A Road Map for Monitoring & Evaluation in the Media Development Sector". In *Media Matters Perspectives on Advancing Governance & Development from the Global Forum for Media Development*, Ed. Mark Havey, 89-93. Beijing: Internews Europe. 20 Mayıs 2013 tarihinde http://www.global.asc.upenn.edu/docs/Price_MediaMatters.pdf adresinden erişildi.
- Dernbach, John C. 2001. *Sustainable Development: Now More Than Ever*. Washington: Environmental Law Institute.
- Edwards, Andres R. 2005. *Sustainability Revolution: Portrait of a Paradigm Shift*. Canada: New Society.
- Emrealp, Sadun. 2005. *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*. 2. Baskı. İstanbul: Birmat.
- Freedom House. 2013. *Freedom of the Press*. 15 Kasım 2013 tarihinde <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP%202013%20Booklet%20Final%20Complete%20-%20Web.pdf> adresinden erişildi.
- Glasby, Geoffrey P. 2002. "Sustainable Development: The Need for a New Paradigm". *Environment, Development and Sustainability* 4: 333-345.
- Global Forum for Media Development. nd. *2008-2009 Project Support Evaluation for the United Nations Democracy Fund*. 15 Kasım 2013 tarihinde <http://www.un.org/democracyfund/sites/dr7.un.org.democracyfund/files/UDF-GLO-07-128.pdf> adresinden erişildi.
- Hvid, Helge. 2010. "Sustainable Rhythms: When Society Meets Nature". In *A New Agenda for Sustainability*, Ed. Kurt Aagaard Nielsen, Bo Elling, Maria Figueroa, Erling Jelsoe, 15-30. England: Ashgate.
- IREX. 2012. *Media Sustainability Index Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia*. 12 Haziran 2013 tarihinde http://www.irex.org/system/files/u105/EE_MSI_2012_Full.pdf adresinden erişildi.
- IREX. 2013. *Media Sustainability Index Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia*. 15 Kasım 2013 tarihinde <http://www.irex.org/sites/default/files/u115/Europe%20%26%20Eurasia%20MSI%202013.pdf> adresinden erişildi.
- Organisation des Nations Unies pour l'Éducation, la Science et la Culture. 2008. *Indicateurs de Développement des Médias: Cadre pour l'Évaluation du Développement des Médias*. Paris: UNESCO. 12 Haziran 2013 tarihinde <http://www.uis.unesco.org/Communication/Documents/163102f.pdf> adresinden erişildi.
- Özmehmet, Ecehan. 2008. "Türkiye'de ve Dünyada Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları". *e-journal of Yaşar University* 3 (12): 1853-1876. 28 Nisan 2013 tarihinde http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/11/vol_3_no_12_Ecehan_OZ_Makale.pdf adresinden erişildi.
- Parris, Thomas M. & Robert W. Kates. 2003. "Characterizing and Measuring Sustainable Development". *Annual Review of Environment and Resources* 28: 559-586. 14 Eylül 2013 tarihinde <http://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev.energy.28.050302.105551> adresinden erişildi.

- Pezzey, John. 1992. *Sustainable Development Concepts an Economic Analysis* (Report No: 11425). Washington: The World Bank.
- Programmes des Nations Unies pour l'Environnement. 2005. *Communiquer sur le Developement Durable*. 20 Mayıs 2013 tarihinde <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DITx0730xPA-CommunicatingFR.pdf> adresinden erişildi.
- Puddephatt, Andrew. 2007. *Defining Indicators of Media Development* (Background Paper). Paris: UNESCO 20 Mayıs 2013 tarihinde http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/ipdc51_bureau_media_development_indicators_background_paper.pdf adresinden erişildi.
- Puddephatt, Andrew. 2010. *Sida's Guidelines for Media Development*. Sida:Stockholm. 12 Haziran 2013 tarihinde <http://www.sida.se/Publications/Import/pdf/sv/Sidas-guidelines-for-Media-Development.pdf> adresinden erişildi.
- Riccardini, Fabiola. 2013. "Towards Measuring Sustainability". Paper presented at 2013 Statistical Conference Advances in Latent Variables, Methods and Applications, University of Brescia, Brescia, Italy, June19-21. 15 Kasım 2013 tarihinde <http://meetings.sis-statistica.org/index.php/sis2013/ALV/paper/viewFile/2712/439> adresinden erişildi.
- Roy, Sanjukta. 2011. *Measuring Media Development* (Overview Report). Internews: Washington. 12 Haziran 2013 tarihinde <http://www.mediamapresource.org/wp-content/uploads/2011/04/MeasuringMediaDev.MediaMap.pdf> adresinden erişildi.
- Saatçi, Mustafa & Yasemin Dumrul. 2011. "Çevre Kirliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisinin Türk Ekonomisi için Yapısal Kırımlı Eş-bütünleşme Yöntemiyle Tahmini". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 37: 65-86.
- Tıraş, Hayrettin H. 2012. "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme". *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2: 57-73.
- Tosun, Elif K. 2009. "Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkisi". *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi* 5 (2): 45-58.
- Turgut, Nükhet. 1998. "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Önemi". *Cemal Mihçioğlu'na Armağan SBFD* 52 (1-4): 701-715.
- Union de la Presse Francophone. 2012. *Media et Développement Durable*. 27 Nisan 2013 tarihinde <http://www.presse-francophone.org/index.php/agenda/lyon-medias-et-developpement-durable> adresinden erişildi.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 2003. *UNESCO's basic texts on the information society*. Paris: UNESCO. 15 Ağustos 2013 tarihinde http://www.amarc.org/documents/books/WSIS_Basic_Texts.pdf adresinden erişildi.
- Verry, Damien & Jean-Pierre Nicolas. 2005. *Indicateurs de Mobilité Durable: de l'Etat de l'Art à la Définition des Indicateurs dans le Projet de Simbad* (Rapport intermédiaire n°2 du projet Simbad Simuler les MoBilités pour une Agglomération Durable). 17 Eylül 2013 tarihinde <http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/10/13/52/PDF/SimbadIndicateurs.pdf> adresinden erişildi.
- Walid, Ahmed, Siwar Chamhuri, Nasyrah Damanhuri, Ahmad Nasyrah & Islam Rabiul. 2012. "Understanding Sustainability: Synergetic Views from Environmental and Ecological Economics". *Advances in Environmental Biology* 6 (5): 1659-1668.
- Wanchek, Natasha & Lynn Carter. 2010. *Indicator Gap Analysis: Media*. Washington: USAID.
- Whitehouse, Mark. 2009. "Measuring Change in Media Systems: The Media Sustainability Index". In *Media Matters Perspectives on Advancing Governance & Development from the Global Forum for Media Development*, Ed. Mark Havey, 76-80. Beijing: Internews Europe. 20 Mayıs 2013 tarihinde http://www.global.asc.upenn.edu/docs/Price_MediaMatters.pdf adresinden erişildi.
- <http://www.fesmedia-africa.org/home/what-we-do/africa-media-barometer-amb/>. Erişim tarihi 15 Kasım 2013.
- www.freedomhouse.org/about-us. Erişim tarihi 15 Kasım 2013.
- <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press-2013/overview-essay>
- http://gfmd.info/index.php/about_gfmd/. Erişim tarihi 15 Kasım 2013.
- <http://www.irex.org/about-us>. Erişim tarihi 12 Haziran 2013.
- <http://www.irex.org/project/media-sustainability-index-msi>. Erişim tarihi 12 Haziran 2013.

EK 1: Freedom House Press Freedom Index Göstergeleri (2013)

A. Yasal Çevre (0-30 puan)

1. Anayasa ya da temel hukuk, ifade ve basın özgürlüğünü koruyan hükümler içeriyor mu ve bu hükümler uygulanıyor mu? (0-6 puan)

2. Ceza yasası, güvenlik hukuku ya da diğer yasalar haberciliği kısıtlıyor mu ve gazeteciler ya da blog yazarları bu yasalar nedeniyle cezalandırılıyor mu? (0-6 puan)
3. Kamu görevlilerine ya da devlete karşı iftira suçu için cezalar var mı ve uygulanıyor mu? (0-3 puan)
4. Yargı bağımsız mıdır ve medya ile ilgili davalarda mahkeme tarafsız yargılar mı? (0-3 puan)
5. Haber alma özgürlüğü ile ilgili mevzuat uygun mudur ve gazeteciler bundan yararlanabilir mi? (0-2 puan)
6. Özel ya da tüzel kişiler, herhangi bir usulsüz müdahale olmaksızın yasal yollardan tecimsel medya işletmesi kurabilir mi ve bu işletme faaliyet gösterebilir mi? (0-4 puan)
7. Yayın yüksek kurulu, basın konseyi gibi medyayı düzenleyici kurumlar, özgürce ve bağımsız olarak çalışabilirler mi? (0-2 puan)
8. Gazeteci olma ve gazetecilik mesleğini yapma özgürlüğü var mıdır ve meslek grupları özgürce haklarını ve çıkarları savunabilirler mi? (0-4 puan)

B. Siyasal Çevre (0-40 puan)

1. Medya kuruluşlarının haber ve bilgi içerikleri, ne ölçüde hükümet ya da siyasi partilerin çıkarlarıyla belirlenir? (0-10 puan)
2. Resmi ya da gayriresmi kaynaklara erişim genel olarak kontrol altında mıdır? (0-2 puan)
3. Resmi ya da gayriresmi sansür var mıdır? (0-4 puan)
4. Gazeteciler otosansür uygular mı? (0-4 puan)
5. Toplum medyada yer alan haberlere erişebilir mi ve haberlerin ve bilginin dağılımı farklı bakış açılarını yansıtabilecek nitelikte midir? (0-4 puan)
6. Yerel ve yabancı gazeteciler, rahatsız edilmeden ve güvenlik önlemi olmadan özgürce haber yazabilirler mi? (0-6 puan)
7. Gazeteciler, blog yazarları ya da medya kuruluşları, devlet ya da başka aktörler tarafından yasadışı yollarla, gözdağı verme ya da fiziksel şiddete maruz bırakılırlar mı? (0-10 puan)

C. Ekonomik Çevre (0-30 puan)

1. Medyaya hükümet ne ölçüde sahiptir ya da medya ne ölçüde hükümet tarafından kontrol edilir ve bu durum, medyada görüşlerin çeşitliliğini ne ölçüde etkiler? (0-6 puan)
2. Medyada sahiplik yapısı şeffaf mıdır? Tüketicilerin haberlerin tarafsızlığını kabul etmelerine olanak tanır mı? (0-3 puan)
3. Medyanın sahiplik yapısında aşırı derecede yoğunlaşma var mıdır ve bu içeriğin çeşitliliğini etkiler mi? (0-3 puan)
4. Haberin üretimi ve dağıtımını bakımından kısıtlamalar var mıdır? (0-4 puan)
5. Medya işletmelerinin kuruluşu ve faaliyetleri yüksek maliyetli midir? (0-4 puan)
6. Reklamın ya da devlet desteğinin dağılımında, devlet ya da diğer aktörlerin medyayı kontrol etme çabası var mıdır? (0-3 puan)
7. Gazeteciler, blog yazarları ya da medya kuruluşları, özel ya da kamusal kaynaklardan haberlerin içeriğine etki etmek amacıyla verilen ödemeleri alıyorlar mı? (0-3 puan)
8. Tüm ekonomik koşullar, medyanın finansal sürdürülebilirliği üzerinde olumsuz etki yapıyor mu? (0-4 puan)

EK 2: IREX Media Sustainability Index Göstergeleri (2013)

Hedef 1: Yasal ve toplumsal normlar, ifade özgürlüğünü ve toplumun habere erişimini korur ve teşvik eder.

1. İfade Özgürlüğü Göstergeleri:

- İfade özgürlüğü yasal ve toplumsal olarak korunur ve uygulanır.
- Medyada lisans ve tescil işlemlerinde kamu yararı gözetilir ve adil, rekabetçi ve apolitik bir yaklaşım izlenir.
- Medyada pazara giriş ve vergi yapısı adildir ve diğer endüstri kolları ile karşılaştırılabilir.
- Medya çalışanlarına, yurttaş gazeteciliğine ve medya kuruluşlarına yönelik suçlar yasal yollara başvurularak takip edilir ancak bu tür suçlar nadir olarak görülür.
- Yasalar, kamu yayıncılığında editoryal bağımsızlığı korur.
- İftira, medeni hukukun konusudur, kamu görevlileri, yüksek standarttır, mağdurlar, hatayı ve kötü niyeti ispatla yükümlüdür.
- Kamusal bilgiye kolaylıkla ulaşılır; haber alma hakkı, tüm medya, gazeteciler ve yurttaşlar için eşitlikçi bir biçimde uygulanır.

- Medya kuruluşlarının, yerel ve uluslararası haber ve haber kaynaklarına erişimi ve bu haberleri ve kaynakları kullanması yasalarla kısıtlanmamıştır.
- Gazetecilik mesleğine girmek serbesttir ve hükümet akreditasyon, kısıtlama ya da özel koşullar empoze etmez.

Hedef 2: Habercilikte, profesyonel kalite standartına ulaşılmıştır.

2. Profesyonel Gazetecilik Göstergeleri:

- Habercilik adil, objektiftir ve kaynakları güvenilirlerdir.
- Gazeteciler, belirlenen ve kabul görmüş etik standartlara uyar.
- Gazeteciler ve editörler otosansür uygulamaz.
- Gazeteciler önemli olayları ve konuları takip eder.
- Gazetecilerin ve diğer medya çalışanlarının maaşları, yolsuzluğun önüne geçilmesini sağlayacak ve kaliteli profesyonelleri medya sektöründe tutabilmeye yetecek düzeydedir.
- Eğlence programları, haberler ve haber programlarının önüne geçmez.
- Haber toplama, üretme ve dağıtma için kullanılan teknik olanaklar ve ekipmanlar modern ve yeterlidir.
- Geniş kitlelere hitap etmeyen, araştırmacı gazetecilik, ekonomi, iş dünyası, yerel, siyasi gibi program türleri vardır.

Hedef 3: Çok sayıda haber kanalı, yurttaşlara güvenilir ve objektif haber sağlar.

3. Haber Kaynaklarının Çeşitliliği Göstergeleri:

- Özel ve kamusal haber kaynakları (yazılı basın, radyo, televizyon, internet, gezgin) çeşitlidir ve farklı bakış açılarını yansıtır.
- Yurttaşların ulusal ya da uluslararası medyaya erişimi, hukuki/ekonomik anlamda ya da başka yollarla kısıtlanmamıştır.
- Kamusal medya, siyasi yelpazenin farklı görüşlerini yansıtır, partizan bir tavır izlemez ve kamu çıkarlarına hizmet eder.
- Bağımsız haber ajansları, medya kuruluşları için haber toplar, üretir ve dağıtır.
- Tecimsel medya kendi haberlerini üretir.
- Medyada sahiplik yapısının şeffaflığı, tüketicilerin haberlerin tarafsızlığını değerlendirmelerine olanak tanır, medya sahipliği az sayıda sermaye grubunun elinde yoğunlaşmamıştır.
- Toplumsal çıkarlar, azınlık dillerindeki haber kaynakları da dahil olmak üzere, medyada geniş bir yelpazede yansıtılır ve temsil edilir.
- Medyada, yerel, ulusal, uluslararası konularda haberler yer alır.

Hedef 4: Medya, editoryal bağımsızlığın benimsendiği, iyi yönetilen bir işletmedir.

4. İşletme Yönetimi Göstergeleri

- Medya kuruluşları, verimli ve öz kaynaklarından beslenen işletmeler olarak faaliyet gösterirler.
- Medya, çok çeşitli kaynaklardan gelir elde eder.
- Reklam ajansları ve buna bağlı endüstriler reklam pazarını destekler.
- Reklam gelirleri, toplam gelirler içinde kabul edilen standartlar dahilindedir.
- Devlet desteği ve reklamlar adil bir biçimde dağıtılmıştır, yasalarla yürütülür ve hiçbir şey editoryal bağımsızlığın yıkılmasına ve pazarın çarpıtılmasına yol açamaz.
- Pazar araştırmaları, stratejik planların hazırlanmasında, reklam gelirlerinin yükseltilmesinde ve ürünlerin izleyicinin ilgi alanları ve gereksinimleri doğrultusunda biçimlendirilmesinde kullanılır.
- İzlenme oranları, gazete tirajları ve internet istatistikleri güvenilirlerdir ve bağımsız kuruluşlarca hazırlanmıştır.

Hedef 5: Medyaya destek veren kurumlar, bağımsız medyanın profesyonel çıkarları doğrultusunda çalışır.

5. Destekleyici Kurumlar Göstergeleri

- Meslek odaları, medya kuruluşları sahiplerinin ve yöneticilerinin çıkarlarını temsil eder ve üyelerine hizmet sağlar.

- Meslek birlikleri, gazetecilerin haklarını korumak ve habercilikte kaliteyi sağlamak üzere çalışırlar.
- Sivil toplum örgütleri, ifade özgürlüğü ve bağımsız medyayı destekler.
- Habercilikte kaliteyi yükseltmek için mevcut gazetecilik uygulamalarının zenginleşmesini sağlayacak eğitim programları vardır.
- Kısa eğitim ya da hizmet içi eğitim faaliyetleri ve programları, gazetecilerin becerilerinin gelişmesine ve yeni beceriler edinmelerine olanak tanır.
- Medya ekipmanları, gazete kağıdı, baskı araçlarının kaynağı, apolitiktir, tekeleşmemiş ve kısıtlanmamıştır.
- Dağıtım kanalları (kiosk, verici, kablo, internet, gezgin) apolitiktir, tekeleşmemiş ve kısıtlanmamıştır.
- Bilişim ve iletişim teknolojilerinin altyapısı, medyanın ve yurttaşların gereksinimlerini yeterli düzeyde karşılar.